

UNIVERSITY
OF TAMPERE

This document has been downloaded from
Tampub – The Institutional Repository of University of Tampere

Publisher's version

Authors: Suoninen Eero, Jokinen Arja
Name of article: Umpikujien tarinallinen purkaminen
Name of work: Toiminnallisia loukkuja : hyvinvointi ja eriarvoisuus yhteiskunnassa
Editors of work: Oksanen Atte, Salonen Marko
Year of publication: 2011
ISBN: 978-951-44-8515-2
Publisher: Tampere University Press
Pages: 36-62
Discipline: Social sciences / Social policy
Language: fi
School/Other Unit: School of Social Sciences and Humanities

URN: <http://urn.fi/urn:nbn:uta-3-829>

All material supplied via TamPub is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorized user.

3. UMPIKUJIEN TARINALLINEN PURKAMINEN

Millaisia ovat elämän ylitsepääsemättömiltä tuntuvat ongelmatilanteet ja miten umpikujiin ajaututaan? Miten niistä haetaan ulospääsyä? Millaista elämää tavoitellaan ja millaisista asioista ylipäätään koostuu mielekäs elämä? Ja viimeisenä: miten näitä kysymyksiä voisi tutkimuksellisesti lähestyä? Nämä kysymykset toimivat alkusykäyksenä tämän artikkelin kirjoittamiselle.

Tässä artikkelissa tavoitellaan inhimillisen kuvittelukyvyn hyödyntämistä sen tutkimiseen, millaisia tapoja tietyn kulttuurin jäsenillä on tarkastella elämän umpikujiin ajautumista ja niistä selviytymistä. Tavoitteemme on kaksijakoinen. Ensinnäkin tarkoituksena on kehittää sosiaalitieteissä vielä melko niukasti käytettyä kuvitteellisten tarinoiden kirjoittamiseen perustuvaa metodiikkaa. Toinen, sisällöllinen tavoitteemme on kuvata niiden tarinoiden kirjoa, joilla vastoinikäymisiä ja niiden voittamista on kulttuurissamme mahdollista tehdä ymmärrettäväksi.

Tarinallisen eläytymisen suuntaukset

Tarinallisen eläytymisen idealla on sukulaisuutta kolmeen suuntaan: performatiiviseen sosiaalitieteeseen, eläytymismenetelmään ja narratiiviseen tutkimusperinteeseen. Käsittelemme kutakin näistä lyhyesti empiirisen analyysin pohjaksi.

Sosiaalisen konstruktionismin keskeisinä edustajina pidetyt sosiaalipsykologit Mary ja Kenneth Gergen (2011) nimittävät *performatiiviseksi* sellaisia sosiaalitieteiden suuntauksia, joissa tutkimusaineistoja kerätään taiteen, teatterin, runouden, musiikin, tanssin, valokuvauksen, multimediaesitysten tai fiktiivisen kirjoittamisen keinoin. He esittävät, että performatiivisesta sosiaalitieteestä on tullut parin viime vuosikymmenen kuluessa uusi, lisääntyvää kiinnostusta herättänyt tutkimussuuntaus. Vaikka se on metodisessa mielessä vielä kokeilujen asteella, uusia sovelluksia kehitetään kiihtyvällä vauhdilla. Performatiivisen esittämisen muodot ja niiden tutkiminen nojaavat konstruktionistiseen katsantoon, jossa sanojen ja kuvausten nähdään olevan sosiaalisen maailman ja kulttuurin rakentamisen olennaisia rakennusaineita, ei ainoastaan maailmasta raportoimisen välineitä (esim. Gergen 1994; Burr 1995; Suoninen 1999).

Performatiivisten aineistojen analysointi auttaa hahmottamaan erilaisia mahdollisia tapoja katsoa ja nähdä maailmaa, ja vapaan muotonsa vuoksi nämä usein tuottavat varsin ilmaisuvoimaista ja merkitysrikkaa tulkintaa. Performatiivisen sosiaalitieteen omintakeinen arvo on siinä, ettei se rajaudu maailman jo toteutuneiden tapahtumien tai kausaalisuhteiden kuvaamiseen, vaan tuo tarkastelun piiriin myös avarampia mahdollisuuksia valottaessaan sitä, millaiset asiantilat ja tapahtumakulut ovat ylipäättään ihmisten kuviteltavissa. (Gergen & Gergen 2011.) Juuri tämä kuvittelemisen, ideoinnin ja vaihtelevin tavoin ilmaistun ajattelun mahdollisuus on käsittääksemme se ydin, jonka tavoittaminen on ihmisen toiminnan tutkimisen erityinen haaste.

Suomalaisen sosiaalipsykologian uranuurtaja Antti Eskola (1988) liikkui tutkimusryhmineen samalla maaperällä jo 1980-luvulla niin kutsutun *eläytymismenetelmän* idealla. Myöhemmin eläytymismenetel-

mää on esitelty ja kehitelty muutamissa oppikirjoissa (Eskola J. 1998 & 2007; Eskola J. & Suoranta 1997) ja sovellettu joissain tutkimuksissa (esim. Salonen 1999 & 2000; Reinikainen 1999). Eläytymismenetelmällä (eng. non active role-playing tai the method of empathy-based stories) tarkoitetaan tutkimusaineiston keruutapaa, jossa ihmisiä pyydetään kirjoittamaan kertomus annetun kehystarinan puitteissa.

Kehystarina on yleensä tarinan alku- tai lopputilanteen kuvaus, johon kirjoittajaa pyydetään eläytymään ja kirjoittamaan mieleen nouseva tarinan kokonaisuus. Keskeisenä ideana eläytymismenetelmässä on kartoittaa sitä kulttuuristen logiikoiden kirjoa, jolla asioita on mahdollista jäsentää. Vaikka kukin kirjoittaja muotoilee vain yhden tarinan, tarinoiden kulttuurisesti olennaisen kirjon on arvioitu karttuvan noin 15 tarinan aineistokorpuksesta kutakin kehystarinaa kohti. Tyypillisesti samassa tutkimuksessa kerätään aineistoa useammalla kehystarinalla eli tarkastellaan sitä, miten kehystarinan sanavalintojen muuntelu näkyy kirjoitettavien kertomusten merkityksenantotavoissa. Tällaista variointia suositetaan tavallisen taustamuuttujiin perustuvan selittämisen sijasta. Kertomusten kirjoittajat on käsittääksemme mahdollista ymmärtää, performatiivisen sosiaalitieteen ideoiden suuntaisesti, edustamiensa kulttuurien ja osakulttuurien merkitystenantokäytäntöjen luovina soveltajina, jotka voivat kertomuksillaan kuvata elävästi kulttuuristen merkitysten vapausasteita ja urautumista.

Samansuuntaisia ajatuksia kertomusten tutkimusten hedelmällisyydestä on esitetty myös sosiaalitieteissä yleistyneiden *kertomukselliseksi tai tarinalliseksi* (engl. narrative) itseään nimittävien suuntausten piirissä (ks. esim. Gubrium & Holstein 2009; Riessman 2008). Kerronnallisen tutkimuksen keinoin on analysoitu pääsääntöisesti ihmisten omasta elämästään kertomia tarinoita, esimerkiksi elämäkertoja (ks. esim. Hänninen 1999; Vilkkö 1997). Omasta elämästään kertominenkaan ei kuitenkaan ole vain subjektiivisten kokemusten kuvausta, vaan ihmiset käyttävät kuvauksissaan kulttuurista ammentavia kerronnan välineitä, kuten sosiaalista tarinavarantoa (Hänninen 1999, 21), tarinallisia malleja ja myyttejä (Hänninen & Koski-Jännes 2000, 199).

Kerronnallisuutta pitkään tutkinut sosiologi Matti Hyvärinen (2006, 1–3; 2010, 114–115) esittää kertomuksen sosiaalitieteellisen tutkimuksen idean nojaavan nimenomaan siihen, että kertomuksilla on kulttuurisesti jaetut mallit, perinteet ja lajityypit. Tutkittaessa fiktiivisiä tarinoita ajatus sosiaalisesta tarinavarannosta, kulttuuristen mallien, arvojen ja merkitysten läsnäolosta kirjoituksissa on ilmeinen. Kerronnallisen tutkimuksen perinteen piirissä kehiteltävät analyysi-ideat ja käsitteet soveltuvat siten mainiosti myös eläytymismenetelmällä kerättyjen tarinoiden sosiaalitieteelliseen tarkasteluun.

Avauksia aineistoon ja analyysiin

Keräsimme elämän umpikujatilanteiden kohtaamista käsittelevän aineistomme soveltamalla edellä esiteltyä eläytymismenetelmää. Tarinan kirjoittajien kuvittelu kykyä heräteltiin kahdella erilaisella kehystarinalla: joko kuvitteellisen henkilön omaan näkökulmaan tai hänet hyvin tuntevan henkilön näkökulmaan kutsuvalla. Käytännössä tutkimukseen osallistuja sai eteensä jommankumman seuraavasta kahdesta kehyskertomuksesta:

Kuvittele mielessäsi samana vuonna kanssasi syntynyt Minna ja siirry ajatuksissasi 10 vuotta eteenpäin eli vuoteen 2021. Minna muistelee syntymäpäivänään ristiriitaista menneisyyttään, sitä kuinka on kohdannut monia, joskus jopa ylitsepääsemättömältä tuntuneita ongelmia. Nyt hän kuitenkin huomaa elävänsä kaikin puolin mielekästä elämää. Kerro Minnan tarina sellaisena kuin hän sen kokee.

Kuvittele mielessäsi samana vuonna kanssasi syntynyt Minna ja siirry ajatuksissasi 10 vuotta eteenpäin eli vuoteen 2021. Minnan syntymäpäivänä hänen pitkäaikainen tuttunsa muistelee hänen ristiriitaista menneisyyttään, sitä kuinka Minna on kohdannut monia, joskus jopa ylitsepääsemättömältä vaikuttaneita ongelmia. Nyt Minna kuitenkin

näyttää elävän kaikin puolin mielekästä elämää. Kerro Minnan tarina sellaisena kuin se hänet pitkään tunteneelle henkilölle näyttäytyy.

Jos vastaajan sukupuoli oli mies, hänelle annetussa kehystarinassa oli Minnan tilalla Mika. Tarinat kerättiin alkuvuodesta 2011 sosiaalipsykologian (18) ja sosiaalityön opiskelijoilta (10), joista 25 oli naisia ja 3 miehiä. Kirjoittajia ohjeistettiin käyttämään tarinan kirjoittamiseen aikaa suunnilleen 15 minuuttia. Kirjoituksista 17 on kirjoitettu ensimmäisen kehystarinan (oman kokemuksen) pohjalta ja 11 jälkimmäisen vaihtoehdon (havainnoijan näkökulman) johdattelemana. Kirjoittajia pyydettiin merkitsemään paperiin syntymävuotensa. Kirjoittajien ikä vaihteli 22 ikävuodesta 52 vuoteen, mutta painottui kuitenkin ikähaitarin nuorempaan päähän siten, että yli puolet kirjoittajista oli alle 30-vuotiaita.

Hyvärinen (2006, 3) kirjoittaa, että kertomuksen voisi yksinkertaisimmillaan määritellä seuraavasti: ”Joku kertoo toiselle, että jotain tapahtui.” Kuinka vasta muutos, transformaatio ja vihjeet tapahtumien välisistä kausaalisuhteista ovat Hyvärisen mukaan niitä asioita, jotka tekevät kertomuksen ja sen tutkimisen kiinnostavaksi. Aineistossamme muutosulottuvuuden läsnäolo on jo kirjoittajille annetun tehtäväksiannon kautta tavallaan sisäänrakennettu analysoimiimme tarinoihin ja tarkastelussamme olemmekin kiinnostuneita sen tarkemmasta erittelystä, millä tavoin muutos rakennetaan tarinan osaksi tai sen kantavaksi juoneksi. Analysoinnissa kiinnitämme huomiota erityyppisiin kulttuurisiin resurssiin, joita kirjoittajat käyttävät tarinoita kirjoittaessaan, niin sisällöllisiin merkityksellistämisen tapoihin kuin kirjoittamisen tapaankin liittyviin seikkoihin. Analysoinnin kohteena ovat siis sekä kertomuksen muoto että sisältö (ks. Riessman 2008).

Riippuvuusongelmista kärsineiden ja ne voittaneiden ihmisten kirjoituksia tarinallisesta näkökulmasta tutkineet sosiaalipsykologit Vilma Hänninen ja Anja Koski-Jännes (2000, 200–201) toteavat, että tarinat eivät ole vain selostuksia tapahtumien kulusta, vaan ne sisältävät aina myös kausaalisia, emotionaalisia, moraalisia ja arvoihin liittyviä merkityksiä. Kaikissa tarinoissa olennaista on niiden *kausallinen jäsen-*

tyminen, eli se, miten tapahtumat sijoitetaan suhteessa toisiinsa, miten syiden ja seurausten ketjua rakennetaan. *Emotionaalinen taso* puolestaan hahmottaa tapahtumien merkitystä päähenkilön näkökulmasta ulottuvuudella toivottavasta ei-toivottavaan. Päähenkilön pyrkimykset, onnistumiset ja epäonnistumiset, toiveet ja pettymykset, kärsimys ja onni määrittävät osana tarinan emotionaalista jännitekenttää. Tarinan juonta onkin jäsennelty sen mukaisesti, kuinka emotionaalinen liike rakentaa tarinan kulkua ja käänteitä: milloin ollaan ”pohjalla” (esim. murheen murtamia) ja milloin ”huipulla” (onnensa kukkuloilla). Tämä jäsenitys sopii myös analysoimiimme tarinoihin, sillä niissä liikutaan nimenomaan elämän aallonpohjissa ja aallon harjalla. Kulttuurisina jäsennyksinä ne kertovat ennen kaikkea niistä merkityksistä ja elämänpoluista, joita kirjoittajat liittävät ikäviin elämäntapahtumiin ja niistä selviytymiseen sekä siihen, miten ne sijoitetaan osaksi elämänkulkua.

Moraalisella ulottuvuudella Hänninen ja Koski-Jännes (2000, 201) tarkoittavat tulkintaa tarinan henkilöiden toimijuudesta ja vastuista: kuka on syyllinen kielteisiin tapahtumiin tai kenen ansiosta myönteiset tapahtumat toteutuivat. *Arvojen tasolla* kysymys ei enää ole yksittäisten ihmisten toiminnan arvioinnista vaan sen laajemmasta tarkastelusta, mikä ylipäätään on arvokasta, hyväksyttävää, tärkeää, hyvää ja oikein ja mikä puolestaan arvotonta, paheksuttavaa, merkityksetöntä, huonoa tai väärää. Toimijuuden ja arvojen tarkastelu ovat keskeisiä myös omassa analyysissämme. tarinat jäsentävät muun muassa yksilön ja yhteiskunnan välisiä suhteita eli sitä, miten yksilön toimijuutta – sen mahdollisuuksia ja rajoituksia – rakennetaan suhteessa laajempaan yhteisöön ja yhteiskuntaan. On kiinnostavaa tarkastella esimerkiksi sitä, missä määrin tarinoissa näkyy nyky-yhteiskunnallemme tyypillinen individualismin eetos, joka korostaa yksilön omien valintojen ja tekojen olennaisuutta hänen elämänkulkunsa muotoutumiseen (ks. esim. Bauman 1997). tarinat ja niiden kirjo kertovat siten laajemminkin aikakaudestamme ja sen arvoista.

Käyttämämme kehystarinat houkuttelivat esiin tiettyä, kulttuurisesti eri yhteyksistä tuttua tarinan muotoa, jota voisi kutsua selviytymistarinaksi. Kuitenkaan kaikki tarinat eivät noudata identtistä

juonenkulkua, vaan niistä löytyy useita erilaisia tarinatyypppejä, jotka olemme nimenneet *pohjakosketustarinaksi*, *elämänhallintatarinaksi*, *itsensä löytämisen tarinaksi* ja *sopeutumistarinaksi*. Ensimmäisessä analyysivaiheessa kävimme systemaattisesti läpi jokaisen tarinan Hännisen ja Koski-Jänneksen (2000) esittämän luokituksen kautta, jonka pohjalta pystyimme erottelemaan aineistosta nämä neljä erilaista tarinatyyppiä. Jatkossa tarkastelemme kutakin näistä tarinatyypeistä kiinnittämällä huomiota erityisesti kolmeen seikkaan, jotka erottelevat selkeästi tarinatyyppit toisistaan. Näitä ovat juonenkulku, toimijuus ja tarinan arvopohjaa kuvaava avainmetafora. Tarinatyyppit käsitellään yleisyysjärjestyksessä valiten kustakin mahdollisimman havainnollisia aineistoesimerkkejä.

Pohjakosketustarina

Lukumääräisesti eniten, kymmenen kappaletta, aineistosta löytyy tarinatyyppiä, jonka olemme nimenneet pohjakosketustarinaksi. Näille tarinoille on tyypillistä ajautuminen umpikujatilanteeseen, jossa tapahtuu pysähdys. Pysähdys toimii käänteenä positiiviseen muutokseen. Pohjalle ajautumisen taustana korostuu pääsääntöisesti päähenkilön asema olosuhteiden uhrina tai oma koheltaminen. Näistä ensimmäinen, olosuhteiden uhriksi joutuminen, liittyy usein lapsuuden tai nuoruuden vaikeisiin elämäntilanteisiin tavalla, jota ensimmäinen aineisto-ote havainnollistaa. Otteiden lopussa sulkuihin merkitty koodinnumero erottelee kirjoittajat toisistaan. Analyysin kannalta keskeisimmät kohdat on merkitty lihavoidulla fontilla.

Minnan lapsuus oli vaikea. Minnan **molemmat vanhemmat käyttivät runsaasti päihkeitä**, jonka seurauksena Minnan isä lopulta **kuoli** tytön ollessa vasta 10-vuotias. Isän kuolema vaikutti koko perheeseen, mutta ennen kaikkea Minnan äitiin. Hän tuntui menettävän lopullisesti otteen elämästään. Minna jäi usein yksin kotiin ja **joutui huolehtimaan**

pienemmistä sisaruksistaan. Hänen lapsuudessaan ei ollut koskaan vanhemman tuomaa turvaa. Äiti käyttäytyi holtittomasti ja purki pahaa oloaan Minnaan. Lopulta tilanne kärjistyi huostaanottoon ja Minna sisaruksineen sijoitettiin sijaisperheeseen. Minnan äiti masentui syvästi ja päätyi lopulta itsemurhaan. Minnan lapsuus oli sellainen millaista ei kenellekään soisi. (2)

Oman sekoilun kautta pohjakosketukseen ajautuvissa tarinoissa tyyppillinen kuvaus etenee hieman eri sävyisesti.

Minna eli railakasta nuoruutta ja jatkoi sitä vielä 'normaalinuoruuden' jälkeenkkin. Hänelle kehittyi **alkoholiongelma, jonka vuoksi hän sai lähteä työpaikastaankin.** Työttömänä Minnalla oli aikaa keskittyä kunnolla päihteiden käyttöön, mutta rahat meinasivat loppua aina kesken. Niinpä Minna alkoikin muiden päihdeongelmaisten tuttaviansa kanssa kehittää erilaisia rikollisia toimia rahallisen tilanteensa parantamiseen. (19)

Ensimmäisessä otteessa Minna joutuu vaikeaan elämäntilanteeseen vanhempiensa toiminnan ja musertavien ulkoisten tapahtumien seurauksena: "Vanhemmat käyttivät runsaasti päihteitä", "isä lopulta kuoli", "Minna" joutui huolehtimaan", "ei ollut koskaan vanhemman tuomaa turvaa", "äiti käyttäytyi holtittomasti", "tilanne kärjistyi huostaanottoon", "Minna sisaruksineen sijoitettiin sijaisperheeseen", "äiti masentui syvästi ja päätyi lopulta itsemurhaan". Minna ei siis saa elää normaalia lapsuutta, johon kuuluisi vanhemmilta saatu hoiva, vaan joutuu itse hoivaajan rooliin. Uhrius korostuu Minnan lapsuutta arvioivassa yhteenvedossa: "Minnan lapsuus oli sellainen millaista ei kenellekään soisi." Jälkimmäisessä otteessa uhrin aseman sijasta Minna itse näyttää aktiiviselta toimijalta, joka jatkaa nuoren ihmisen impulsiivista elämää "normaalinuoruuden" ohi. Railakas elämä, joka olisi ollut nuoruudessa vielä sopivaa, johtaa kuitenkin työpaikan menetykseen ja rahojen loppumiseen, joka puolestaan saa Minnan tekemään yhä arveluttavampia tekoja ("alkoi kehittää erilaisia rikollisia toimia").

Otteiden välillä on siis sellainen ero, että vihjeet ongelmien syistä paikantuvat eri tavoin. Ensimmäisessä otteessa ongelmien alku paikantuu vahvasti lapsuuden perheeseen, tavalla joka on tyypillinen pohjakosketustarinoina. Vanhempien päihdeongelman ja kuoleman lisäksi toistuvia lapsuuden ongelmia pohjakosketustarinoina ovat myös vanhempien avioero, mielenterveysongelmat ja perheväkivalta. Vaikka onnetonta lapsuutta ei suoraan nimetä Minnan myöhempien vaikeuksien syyksi, luo kuvaus vahvan tulkintakehikon, joka toimii luontevana selityksenä päähenkilön myöhemmille elämänvaiheille ja ongelmille. Osassa pohjakosketustarinoita tuli kuitenkin esiin jälkimmäisen otteen tapaan päähenkilön oma koheltaminen ja huonot valinnat, joiden kasautuessa ajaututaan pikkuhiljaa yhä syvempiin ongelmiin. Niissäkään kyse ei kuitenkaan ole pelkästään oman tietoisesta tahdon mukaisesta toiminnasta. Esimerkiksi jälkimmäisen otteen päähenkilölle kehittyi alkoholi-ongelma, joka selittää vahvasti työttömäksi joutumista ja edelleen rikollisen rahanhankinnan tarpeellisuutta. Myös nuoruuteen liittyvä koheltaminen ja tämän vaihteen päälle jääminen on mahdollista ymmärtää tahdon ulkopuolella olevien sisäisten irrationaalisten voimien aikaansaannokseksi. Vastakkain eivät siis ole ulkoiset uhat ja sisäinen toimijuus, vaan pikemminkin ulkoiset ja sisäiset uhat *versus* mielekäs toimijuus. Näin ajatellen kahdella ensimmäisellä aineisto-otteella on yhteistä enemmän kuin äkkiseltään näyttäisi.

Ensimmäisissä otteissa kuvattujen hieman erilaisten lähtökohdatilanteiden jälkeen pohjakosketustarinoiden juoni alkaa noudattaa selkeästi samaa kaavaa. Ongelmien toistuttua (mahdollisten hyvien jaksojen kanssa vuorottelemalla) ne kumuloituvat johtaen tavalla tai toisella umpikujaan, elämänkulun pohjakosketustilanteeseen. Seuraava ote havainnollistaa umpikujatilanteen syntyä:

... Hän oli luvannut itselleen, ettei hän ikinä koskisi alkoholiin ja lupauksensa hän myös piti, satunnaisia kokeiluja lukuun ottamatta. **Todelliset ongelmat** alkoivat vasta Minnan täytettyä 18 vuotta. Hän muutti omaan asuntoon, alkoi seurustella vakavasti ja tuli pian raskaaksi. **Lapsen isä jätti Minnan pian lapsen syntymän jälkeen.** Minnan

rahat eivät riittäneet elämiseen ja hänestä tulikin nopeasti **sosiaali-**
toimiston asiakas. **Minna ei itsekään osaa sanoa mikä oli** syy siihen,
että hän lopulta petti lupauksensa ja **sortui alkoholiin.** ... Minna ei
itse huomannut kuinka **hänen elämänsä luisui vähitellen samanlaiseksi**
kuin hänen vanhempiansa elämä oli ollut. Hän oli ollut varma, ettei
hänen omien lapsiensa lapsuus tulisi ikinä olemaan samanlainen kuin
hänen lapsuutensa oli ollut. Toisin kuitenkin kävi. (2)

Vaikka Minnalla on ollut vahva pyrkimys välttää alkoholin nauttimista,
hän ajautuu vaiheittain kovenevien, ”todellisten ongelmien” kierteseen
ja sortuu alkoholiin, minkä seurauksena hänen elämänsä alkaa
muotoutua vanhempiansa elämänsä kaltaiseksi. Todelliset ongel-
mat sisältävät avioliiton kariutumisen ja taloudellisen romahduksen,
joiden kautta oman tahdon vastainen sortuminen viinaan tulee tari-
nassa ymmärrettäväksi. Minnan ”elämä luisuu” vähitellen pois omasta
hallinnasta; elämäksi, jota hän viimeiseksi olisi itselleen ja lapsilleen
halunnut. Syöksykierre aiheutui siis sekä ulkoisista olosuhteista että
sisäisistä syistä.

Tätä syöksykierrettä seuraa sellainen pohjakosketustarinoille tyypil-
linen havahtuminen, joka edellyttää muiden ihmisten tai viranomaisten
vahvaa puuttumista tilanteeseen.

Minna **havahtui** ensimmäistä kertaa vasta silloin kun neuvolan ter-
veydenhoitaja teki ensimmäisen **lastensuojeluilmoituksen.** Minna
hakeutui samana päivänä **päihdeklinalle ja siitä lähtien hän on**
ollut raitis. Taival ei ollut helppo, mutta Minna **pysyi vahvana.** Hänen
elämänsä alkoi tulla **vähitellen myös onnen hetkiä,** jotka motivoivat
Minnaa raitistumisessa. Hän sai vihdoin monen työttömän vuoden
jälkeen **vakituisen työpaikan.** **Raha-asiat** tulivat tämän ansiosta vä-
hitellen kuntoon. Myös **sosiaaliset verkostot** vahvistuivat työpaikan
myötä ja Minna sai todellisia **ystäviä.** Uusien ystäviensä kautta Minna
myös tapasi **nykyisen miehensä,** jota hän nimittää elämänsä rakkau-
deksi. He ovat seurustelleet nyt 5 vuotta ja he **suunnittelevat häitä**
ensi kesäksi. Minna **odottaa toista lastaan.** Minnan elämä **suistui**

kielteiseen noidankehään, mutta sieltä selvittyään hän vaikuttaa silmissäni vahvemmalta ja tasapainoisemmalta nuorelta naiselta kuin moni muu. (2)

Tässä tarinassa herätyksen tuoja on neuvolan terveydenhoitaja, joka tekee lastensuojeluilmoituksen. Minnan havahtuminen ja sitä kautta hakeutuminen päihdehoitoon edellyttää tätä ulkopuolisen tahon tilanteeseen puuttumista, joten viranomaiset ovat tässä mielessä tarinan positiivisia toimijoita. Myös Minnan oma muutokseen pyrkivä toimijuus nousee esille. Vaikka taival muutokseen ei ole helppo, saa Minna ”vahvana pysymisensä” kautta vähitellen tilanteensa kohenemaan ja kokee myös onnen hetkiä. Muita mielekkään elämän osatekijöitä, joita Minna vähitellen saavuttaa, ovat vakituinen työpaikka, taloudellinen toimeentulo, sosiaalisten verkostojen koheneminen (”sai todellisia ystäviä”) sekä nykyinen aviomies, jonka kanssa suunnitellaan kesähäitä ja toista lasta. Se että häitä suunnitellaan viiden vuoden seurustelun jälkeen viittaa vahvaan kontrastiin suhteessa aikaisempaan ajautumiseen ja koheltamiseen.

Vaikka Minnan elämä suistui hallitsemattomaan noidankehään, hänestä kehkeytyi lopulta voittaja: ”vahvempi ja tasapainoisempi nuori nainen kuin moni muu”. Kun ajautumisen ja koheltamisen aiheuttaman umpikujan voittamiseen on tarvittu toisten apua, tilanteen kohennuttua Minnan oma toimintakyky on vahva, yhteistyösuhteet toimivat moitteettomasti ja elämä hymyilee.

Elämönhallintatarina

Toiseksi eniten, yhdeksän kappaletta, olemme tunnistaneet aineistosta elämönhallintatarinoita. Näissä ei ole yksittäistä selkeää tarinan käännekohtaa. Tyypillinen elämönhallintatarina etenee seuraavasti:

Minna miettii syntymäpäivänsä aattona elämäänsä, **taival on vaatinut kompromisseja, tiukkoja päätöksiä ja luopumista**. Nyt hän on saavuttanut osan tavoitteistaan. Kaikkea hän tuskin tulisi saavutamaan, sillä ihmisellä tuli aina olla uusia unelmia, pysähtymistä ei Minnan maailmassa ollut. Hän oli kuitenkin tyytyväinen elämäänsä, **mielekäs työ, läheisiä, asunto ja harrastuksia**. Joskus ystävät kysyivät tuntuiko hänestä, että hän oli jäänyt paitsi jostain ratkaisuja tehdessään. Katsellessaan nyt ympärilleen Minna tiesi, ettei. Hänestä **tuntui kokonaiselta ja ehjältä**, siis siinä määrin kuin kunnianhimoinen ja itseään kehittävä ihminen voi olla. Minna oli kokenut sekä henkilökohtaisesti että yhteiskunnallisesti sekä nousu- että laskukausia, mutta hän uskoi vakaasti siihen, että kaikki **kokemansa asiat olivat muokanneet hänestä juuri sen ihmisen kuin hän nyt oli** ja siksi hän ei muuttaisi mitään. No ehkä voisi tehdä vain jotain hienosäätöä. (1)

Elämänhallintatarina ei siis ole kaiken kattavaa asioiden hallitsemista. Ei voisikaan olla, koska jo aineiston keruussa käytetty kehystarina kutsui kirjoittajaa elämän ristiriitojen ja ajoittain ylitsepääsemättömiltä vaikuttavien ongelmien kuvaukseen. Elämänhallintatarinassa haasteiden värittämään elämään kuitenkin suhtaudutaan ilman uhrin asemaan vaipumista missään tarinan vaiheessa. Vaikka Minna on kokenut myös laskukausia ja taival on vaatinut ”kompromisseja, tiukkoja päätöksiä ja luopumista”, se nähdään silti arvokkaana. Myös kunnianhimoiset tavoitteet ja elämän aikana muuntuvat haaveet ovat tärkeitä siitä huolimatta, etteivät ne toteutuisi kokonaan. Koetut asiat muokkaavat arvokkaalla tavalla ihmisen sellaiseksi, mitä hän lopulta on. Elämä tuntuu eheältä ja kokonaiselta. Saavutetut tyytyväisyyden lähteet – mielekäs työ, läheiset, asunto ja harrastukset – ovat samansuuntaisesti perinteisiä kuin pohjakosketustarinoissakin.

Elämänhallintatarinaa voi kertoa myös edellistä otetta konkreettisemmin kuten seuraavassa, eri henkilön kirjoittamassa tarinassa tehdään:

(Alussa on kuvausta lapsuuden haasteista, erityisesti äidin roolin tyyppisistä velvoitteista suhteessa pikkusiskoon.) Opiskeluaikoina koin

kuitenkin uudenlaista vapautta. Nautin opiskelijaelämästä ja tietynlaisesta vastuun väistymisestä elämässäni. Opiskeluaikoina tapasin tulevan aviomieheni Matin. Asetuimme asumaan pääkaupunkiseudulle, josta me molemmat saimme opintojamme vastaavaa työtä. Vuosien varrella saimme **kaksi ihanaa lasta, tytön ja pojan**, ja he ovatkin elämäni ilostus ja suurin valon lähde. Ikävä kyllä Matin kanssa asiat eivät sujuneet toivomallani tavalla, vaan päädyimme avioeroon viisi vuotta sitten. Jo jonkin aikaa ennen eroamme **olin jo sisimmässäni ymmärtänyt, että Matti ei lapsia kohtaan tuntemastaan rakkaudesta huolimatta jaksanut elää tavallista perhearkea**. Mitä pidemmälle hän pääsi työurallansa, sitä tärkeämmäksi hänelle muodostuivat illanvietot ja matkat milloin asiakkaiden, milloin työkavereiden kanssa.

Samaan aikaan **minä yritin hoitaa oman vaativan työni ja hoitaa kodin lisäksi kaksi pientä lasta**. Nuorimmaiseni sairasti pitkän ja rankan korvatulehdus- ja keuhkokuumekierteen ja näin jälkikäteen **ei voi kuin ihmetellä kuinka pysyin uupumuksesta huolimatta itse tervejärkisenä**. Tällä hetkellä olen päässyt yli avioeron aiheuttamasta pettymyksestä ja surun tunteista. Iloiset, ihanat lapseni ovat jo 15- ja 18-vuotiaita. Olen myös **tavannut uuden ihmisen**, jonka kanssa toivon voivani elää yhdessä vanhaksi mummonhöppänäksi asti. **Suunnitellemme yhdessä muuttoa pääkaupunkiseudulta takaisin kotiseudulleni Itä-Suomeen**. Olen iloinen siitä, **että myös lapset ovat muutosta innoissaan**. Palattuani kotiseudulle **voin olla enemmän tukena vanhenevalle isälleni**. Ja kun vien jälleen äitienpäiväkukan **äitini haudalle, voin lausua vilpittömästi – esikoisesi pärjäsi sittenkin!** (7)

Vaikkei tässäkään minämuodossa kirjoitetussa tarinassa kaikki ole hallinnassa, on hallinta-aspekti suhteessa kehystarinan toimeksiantoon vahva. Tarinan päähenkilölle kovatkaan kolaukset ja pettymykset – aviomiehen osallistumattomuus perheen arkeen, avioero, yksinhuoltajuus ja lasten sairastelu – eivät ole lamaanuksen lähde, vaan parhaansa yrittäminen tilanteessa kuin tilanteessa on leimallista päähenkilölle. Minäkertoja ihmettelee itsekin, kuinka pysyi uupumuksestaan huolimatta terve-

järkisenä. Hänen tarinansa ei sisällä omaa sekoilua, ei romahtamista pohjakosketukseen eikä ulkopuolisen intervention tarvetta. Päähenkilön suhtautuminen toistenkin toimijoiden heikkouksiin on ymmärtävää.

Tässäkin tarinassa elämän mielekkyyden lähteet ovat perinteisiä: ilo kahdesta lapsesta, uudesta elämänkumppanista ja perheen yhteisistä muuttosuunnitelmista kertojan kotiseudulle. Niistä kerrotaan kuitenkin poikkeuksellisen riemullisesti ja kutoen tarina hallituksi kokonaisuudeksi. Elämönhallintatarinan päähenkilö on toimielias ja itsenäinen oman elämänsä rakentaja, jonka katse on vahvasti tulevaisuudessa. Vaikka elämönhallintatarinoissa painottuu yksilöllisen selviytymisen eetos, on kiinnostavaa, etteivät tarinat palaudu kokonaan individualismin ideaan. Mukaan kutoutuu aineksia sekä sellaisesta sosiaalitieteellisestä lähestymistavasta, jossa kokemusten katsotaan vahvasti muokkaavan ihmistä että sellaisesta humanistisesta ajattelusta, jossa syviä pettymyksiä aiheuttanutta ymmärretään (puolisoa joka ei pystynyt isyyteen). Lisäksi siinä on läsnä myös pohjakosketustarinoissa esiintynyttä ajoittaista psykologista vaikeutta ymmärtää täysin omaa toimintaa, vaikka tässä päähenkilön toiminta jäsenyykin sinänsä positiivisesti (pysyminen tervejärkisenä uupumuksesta huolimatta).

Itsensä löytämisen tarina

Itsensä löytämisen tarinoita on aineistossa kuusi kappaletta. Ne on tunnistettavissa omaksi ryhmäkseen erityisesti tavastaan erottaa vahvasti toisistaan elämän sisäinen ja ulkoinen puoli (vrt. Komulainen 1998; Leivo 2011), kuten seuraavassa otteessa tapahtuu:

(Alussa kuvausta lapsuuden perheen vaikeuksista: taloudellisesta niukuudesta, isän alkoholin käytöstä ja riidoista.) Koulusta selvisin kunnialla, mutta **en tiennyt mitä haluaisin elämältä**. Pääsin opiskelemaan ja valmistuin, mutta **en ollut onnellinen**. Olin eristynyt sosiaalisesti ja ahdistunut. Tunne-elämä ei kehittynyt. Elin yksin pään sisällä,

olin mukana työelämässä ja **päällisin puolin asiat oli hyvin, mutta sisältä olin tyhjä**. En pystynyt läheisiin ihmissuhteisiin enkä luottanut kehenkään.

Sitten menin **ammatinvalinnan psykologille, joka auttoi minua miettimään mitä haluan elämältä**. Yhtäkkiä minulla oli mahdollisuuksia. **Sain tehdä valintoja eikä elämän tarvinnutkaan olla niin ilotonta ja ankeaa**. Irtisanouduin töistä, aloitin opiskelemaan uutta alaa, löysin miehen, sain uuden työn. Minulla on edelleen **toiveita ja unelmia** ja uskon että ne saattavat toteutua. Ja vaikka ne eivät toteutuisikaan, olen silti nyt tyytyväinen jopa onnellinen. En ole yksin enkä pelkää, minulla ei ole tarve eristäytyä. **Olen löytänyt itseni ja tunteeni – elän omaa elämäni**. Kesti 30 vuotta että mitta tuli täyteen ja olin valmis muutokseen, nyt 40 ikävuoden kohdalla saan nauttia siitä **työstä mitä olen itseni kanssa tehnyt**. Olen saanut paljon ja oppinut paljon. Näin on hyvä. (5)

Minämuotoinen kirjoittaja kuvaa nuoruuttaan sisäisesti tyhjäksi, vaikka päällisin puolin asiat olivat hyvin. Sisäinen tyhjiys liittyi epätietoisuuteen omista toiveista, onnellisuuden tunteen puuttumiseen, tunne-elämän ongelmiin ja kyvyttömyyteen läheisiin ihmissuhteisiin. Apua löytyy ammattiauttajalta, tässä tapauksessa ammatinvalinnan psykologilta, joka tuki oman halun ja tavoitteiden puntarointia. Itsetutkiskelun seurauksena oli suuria mullistuksia: irtisanoutuminen töistä, uudelle opiskelualalle hakeutuminen sekä uuden työn ja miehen löytäminen. Muistakin tarinatyypeistä tutut mielekkään elämän indikaattorit, uusi mies ja työpaikka, ovat siis mukana tarinassa, mutta painotus on edellä esitellyjä tarinoita enemmän *oman itsen kanssa tehdyn työn kautta saavutetussa menestyksessä*. Olennaisinta on omannäköisen elämän eläminen, ei niinkään sen konkreettinen sisältö.

Itsensä löytämisen tarinoissa voivat päähenkilön omat ja toisten mieltymykset kontrastoitua vielä edellistä aineisto-otettakin jyrkemmin, kuten seuraavissa, kahden eri henkilön kirjoittamissa, aineistokatkelmissa tapahtuu.

Minnan vanhemmat odottivat lapsiltaan menestystä ja jatkuva vertailu sisaruksiin sai Minnan tuntemaan itsensä mitättömäksi. Minna oli luova, ei urheilullinen kuin muut, mutta hän ei päässyt toteuttamaan itseään taidekursseille, ainoastaan hiihtokilpailuihin, kun **isä pakotti**. Lukiossa Minna **alkoi löytää itseään**, kun hän pääsi hyvän opettajan kuvaamataitokursseille. Hän intoutui taiteesta ja huomasi että yksinäisyyttä voi hoitaa maalaamalla. Hän ei kuitenkaan pääse haluamaansa korkeakouluun, vaan päätyy siivoojaksi. 24-vuotiaana Minna **saa haluamansa opiskelupaikan** ja on onnellinen saavutuksestaan. Minnan **vanhemmat eivät ole tyytyväisiä**. He ovat sitä mieltä, että Minna hukkaa elämänsä eikä pärjää alalla. (Kirjoittaja ei ehdi muotoilla tarinan loppua yksityiskohtaisesti) (12)

(Kuvausta erosta) **Onneksi osasin kuunnella itseäni** ja tajusin, ettei suhde tule ikinä olemaan sitä **mitä halusin**. Onneksi osasin päästää irti. Ja tässä sitä ollaan – omat häät tulossa miehen kanssa, jota ei ole tarvinnut epäillä hetkeäkään. Opiskelupaikan vaihtaminenkin oli **raskas ja rohkea päätös**. Jättäytyminen yliopistosta oli **vastoin kaikkia kotoa perimiäni arvoja**. Viimein onneksi tein sen. Parin vuoden kokemus sairaanhoitajan työstä on **varmistanut haluani oikeasti auttaa muita ja tehdä käytännöllistä työtä**. **Vaikka perheeni oli silloin kovin pettynyt, ovat he viimein tainneet tajuta asian. Olen oikeasti onnellinen.** (11)

Ylemmän katkelman alussa vanhempien ylläpitämä menestymisen ja kilpailemisen velvoite saa tarinan päähenkilön tuntemaan itsensä mitättömäksi. Itsensä toteuttamisen mahdollisuudet murskaantuvat isän erilaisten arvostusten takia ennen lukioikää. Itsensä löytäminen alkaa lukiossa hyvän opettajan avustuksella. Kun Minna myöhemmin onnistuu saamaan haluamansa, vanhemmat eivät vieläkaan ole tyytyväisiä, koska epäilevät, ettei Minna menesty riittävästi alalla. Itsensä löytäminen ei siis tarkoita automaattista sopusointua ulkoisten paineiden kanssa.

Jälkimmäisessä katkelmassa itsensä kuuntelemisen oppinut kirjoittajaminä kuvaa tekemiään rohkeita valintoja: epätydyttävän parisuhteen lopettamista ja yliopisto-opiskelun vaihtamista sairaanhoidon opinnoiksi vastoin kotoa perittyjä arvoja. Oman itsen kuunteleminen tuottaa tuloksenaan onnelliset häät luotettavan miehen kanssa ja mielekkään, käytännöllisen työn, jossa voi auttaa muita. Itsensä löytäminen ja kuunteleminen voi siis johtaa humanimpiin valintoihin kuin ulkoiset, menestystä ja kilpailua korostavat odotukset. Se saattaa myös kohentaa hyppäyksenomaisesti sosiaalisia suhteita ja elämän laatua.

Sopeutumistarina

Sopeutumistarinoita on aineistossa vain kolme kappaletta. Vaikka niissä on osin yhteisiä piirteitä elämönhallintatarinaan ja itsenä löytämisen tarinaan, muodostavat ne kuitenkin selvästi oman kertomustyyppinsä. Vaikka ne ovat elämönhallintatarinan tavoin melko staattisia tarinoita ilman suuria käännteitä, päähenkilön toimijuus jäsentyy niissä eri tavoin kuin elämönhallintatarinoissa (vrt. Gergen 1998). Niissä ei myöskään ole edellä itsenä löytäneen tarinalle tyypillistä itsetutkiskelua ja sitä kautta saavutettavaa muutosta kohti tyydyttävämpää elämää vaan vapaaehtoista tyytymistä selviytymiseen arkisen elämän virrassa sellaisena kuin se on.

On vuosi 2021. Minna on nyt 35-vuotias ja **melko** onnellinen ja tyytyväinen elämäänsä. Hänen elämäänsä on kuitenkin mahtunut monenlaisia tapahtumia, joita **jotkut kutsuvat vastoinkäymisiksi. Toiset voisivat kutsua sitä elämäksi.** Minna syntyi **melko** normaaliin perheeseen. Hänen isänsä kuitenkin kuoli kun hän oli 13-vuotias. **Itse Minna ei näe tapahtumaa tragediana – onhan se hänen ainoa todellisuutensa.** Muiden silmissä nuorena koettu isän menetys herätti kuitenkin surua ja sääliä ja varsinkin Nuorena Minna kuuli siitä usein.

Minna solmi ensimmäisen avioliittonsa hyvin nuorena ja sai lapsen vasta 19-vuotiaana. Samanaikaisesti Minna opiskeli itselleen ammatin. Hänestä tuli kokki – **ammatti josta hän oli aina unelmoinut** ja josta hän nautti kovasti 25-vuotiaana **Minna erosi aviomiehestään ja jäi yksinhuoltajaksi lapselleen**. Taloudellisesti elämä oli melko tiukkaa ja elämä muutoinkin paikoin yksinäistä. Minnalla ihmissuhteet ovat usein olleet lyhyitä ja epävakaista ja näyttikin että hänellä on **vaikeuksia solmia kestäviä ihmissuhteita**.

Tällä hetkellä Minna on kuitenkin tyytyväinen elämäänsä. Hänen lapsensa on murrosikäinen ja **suhde lapseen on hyvä**. Minna **elää lapsensa kanssa kahdestaan, tekee unelmatyötä kokkina ja on kaikin puolin tasapainoinen eikä haikaile kuuta taivaalta**. (16)

Sopeutumistarinan Minna ei korosta vastoinkäymisiään. Elämä on sellaista kuin on, vastoinkäymisineenkin, eikä Minna problematisoi sitä omaa kokemusmaailmaansa laajemmasta perspektiivistä. Hän toimii jo nuoruudessaan perinteisten arvojen ohjaamana – solmii avioliiton, hankkii lapsen ja opiskelee ammatin – mutta hän ei tavoittele kertomuksessaan suurta rakkautta eikä korkeaa ammatillista statusta. Vaikka kyse on kouluttautumisesta omaan unelma-ammattiin, kokiksi, kirjoittaja ei tee tästä itsensä löytämisen tarinan tapaan erityistä numeroa tai kontrostoi ratkaisunsa ristiriitaisuutta muiden odotuksiin. Tarinaan ei muutoinkaan sisälly vastustajia, vaan tapahtumat, kuten avioero ja yksinhuoltajuus, kohdataan ilman moralisointia. Minna ei myöskään arvostele omaa entistä tai nykyistä toimintaansa, vaikka vaikeuksia ilmeneekin. Otteen lopun mielekkään elämän indikaattorit – hyvä suhde lapseen, unelmatyö ja tasapainoinen elämä – ovat sukua muidenkin tarinoiden onnen lähteille, mutta erityisyytenä on se, ettei sopeutumistarinan Minna tavoittele kuuta taivaalta. Riittävän hyvä elämä yksinhuoltajana on tarpeeksi.

Sopeutumistarinoissa vastoinkäymiset voivat olla paitsi elämään kuuluvia asioita, joita on turha surkutella, myös mielekkyyden lähteitä, kuten seuraavissa katkelmissa:

Nykypäivänä tiedän että **historia on osa minua**. Toisaalta tajuan kirkkaasti sen että **tätä elämä on**. Pysin elämään tässä ja nyt. (3)

Minna tuntee tällä hetkellä elävänsä **mielekästä elämää**, koska ajattelee **vastoinkäymisten muokanneen hänestä sellaisen ihmisen kuin mitä hän nyt on**. Toisaalta hän ei myöskään voi tietää millainen tilanne voisi olla, jos hän menneisyydessään olisi tehnyt toisenlaisia valintoja. Siispä on **turha murehtia**. (13)

Kun itsensä löytämisen tarinan ydin ja muutos parempaan löytyi ihmisen sisältä omaa itseä tutkailemalla, niin sopeutumistarinoissa se löytyy päähenkilön yleisestä elämänasenteesta, jota voisi kutsua esimerkiksi sanoilla mutkaton tai realistinen. Elämänhistoria muodostaa ihmisestä sen, mitä hän on. Hän voi arvioida asioita vain elämänhistoriansa antamien resurssien mukaan, mutta ilman että olosuhteisiin sopeutumiseen liittyisi varsinaista ongelmaa. Vaikka sopeutumistarinoiden päähenkilön mutkaton elämänasenne muistuttaa osin elämähallintatarinan päähenkilön elämänasennetta, siinä ei kuitenkaan ole saamaa tavoitteellisuutta ja tulevaisuuteen suuntautumista. Mielekkyyden tuojaksi riittää elämä ”tässä ja nyt”, menneisyyttä tai tulevaisuutta turhia murehtimatta.

Kulttuuristen tarinoiden imu ja niiden tutkiminen

Aineistosta löytyi neljä erilaista tarinatyyppiä. Näitä olivat pohjakosketustarina, elämähallintatarina, itsensä löytämisen tarina ja sopeutumistarina, joiden kaikkien imuun on tarinoiden erilaisuudesta huolimatta hämmästyttävän helppo eläytyä. Tarinoihin on kudottu arjesta tuttuja aineksia. Ne edustavat sellaisia kulttuurisia jäsennyksiä ja käytäntöjä,

joiden avulla ihmisten on mahdollista luoda merkitystä ja järjestystä elämänsä nyky-Suomessa (vrt. Hänninen & Koski-Jännes 2000, 198; Bruner 1990). Eläytymismenetelmäaineisto näyttää siis tuottavan tavoittelemamme kulttuuristen tarinoiden kirjoja.

Tarinatyyppit poikkeavat toisistaan selvästi juonen, toimijuuden ja avainmetaforan suhteen. Olemme koonneet seuraavaan taulukkoon kunkin neljän tarinatyyppin keskeiset, muista erottuvat piirteet.

TARINATYYPPI (oma kokemus / toisen näkemys)	JUONI & KÄÄNNE	TOIMIJUUS	AVAIN-METAFORA
Pohjakosketustarina (1/9)	Syöksykierre johtaa pohjakosketukseen, joka toimii käännekohtana. Käänteeseen/vaikeuksien voittamisen jälkeen elämä hymyilee.	Ulkoiset voimat tai sisäiset irrationaaliset taipumukset vievät pohjalle. Käänteessä ystävät tai viranomaiset avuksi. Oma harkittu toimijuus auttaa vaikeuksien voittamisessa.	Vaikeuksien kautta voittoon!
Elämäntoimintatarina (8/1)	Elämää eletään ja muutetaan aktiivisesti. Vaikkei kaikki ongelmat ratkeaisi, suhde niihin muuttuu.	Vahva oma tavoitteellinen toimeliaisuus (ja siihen liitetyvä refleksiivisyys) koko tarinan ajan.	Olen oman elämäni herra!
Itsensä löytämisen tarina (6/0)	Vaiheittainen kasvu kohti oman näköistä elämää tuo onnen.	Oman (luontaisen) toimijuuden löytäminen auktoriteeteista riippumatta.	Onnellisuus kumpuaa itsensä löytämisestä ja toteuttamisesta!
Sopeutumistarina (2/1)	Tarina etenee ilman selvää juonen kaarta tai käännettä.	Toimijuus tässä ja nyt selviytymistä. Ei suuria tavoitteita.	Tätä elämä on!

Yleisin tarinatyypeistä on pohjakosketustarina, jonka aikahorisontissa umpikujaan ajautunut elämä ja elämän käännekohtan jälkeinen uusi elämä erottuvat selvästi toisistaan erillisiksi jaksoiksi. Menneessä on koettu ongelmien syöksykierre ja tämän päätteeksi raju pohjakosketus, jossa on tapahtunut pysähdys tai herätys. Pysähdysten on yleensä aiheuttanut jonkun ulkopuolisen, yleisimmin ystävien tai viranomaisten, puuttuminen tapahtumien kulkuun, mutta varsinaisen muutoksen käynnistyminen on vaatinut päähenkilön omaa heräämistä huomaamaan avun ja muutoksen tarpeensa. Lopulta vaikeudet vähitellen voitetaan oman toimeliaisuuden ja muilta saadun avun turvin, jonka jälkeen elämä hymyilee. Muodoltaan pohjakosketustarinoita voisi luonnehtia V:n mallisiksi. Tarinassa voi olla useampikin repsahdus, käännekohta ja kuvaus taistelusta vaikeuksien kanssa (tupla tai tripla V), mutta tarinan lopussa elämän voittokulku korostuu kontrastoituaan yhteen tai useampaan pohjakosketukseen. Vaikeuksien poistuttua elämästä kaikki on hyvin.

Aineistosta löytyy myös kaksi yleistä tarinatyyppiä, elämäntarintatarina ja itsensä löytämisen tarina, joissa päähenkilön oma yksilöllisyys ja toimijuus korostuvat selvästi pohjakosketustarinaa vahvemmin. Elämäntarintatarinoissa päähenkilölle tunnusomaista on vahva, koko tarinan läpi jatkuva toimeliaisuus. Tähän toimeliaisuuteen saattaa liittyä myös refleksiivinen kyky, joka sisältää toisen näkökulman pohdintaa ja vastoinkäymisten jäsentämistä hyödyllisinä elämäkokemuksina. Elämäntarintatarinat sisältävät toisinaan pohjakosketustarinnan tapaan laskusuhdanteita, mutta olennaista on, että ne eivät johda romahdukseen vaan niiden läpi voi luovia olemalla tavoitteellinen, aktiivinen ja kunnianhimoinen. Muodoltaan elämäntarintatarinaa voi siis kuvata tasaisempaan viivana kuin pohjakosketustarinaa. Itsensä löytämisen tarinoissa edetään vaiheittain tai sykäyksittäin kohti oman näköistä elämää. Tarinan jännite syntyy siitä, että omaa itseään ja siihen liittyvää onnellisuuden mahdollisuutta etsivä yksilö joutuu kovaan kamppailuun ulkoisten odotusten ja oman todellisen itsen kanssa. Olennainen muutos tapahtuu ihmisen sisällä, jonka jälkeen myös muut palaset lokshtelevat elämässä kohdalleen. Itsensä löytämisen tarina muistuttaa siinä mielessä

pohjakosketustarinaa, että käännettä tai itsensä löytämistä edeltävä ja sitä seuraava aika erottuvat selvästi toisistaan. Piirroksiksi ajateltavalta muodoltaan itsensä löytämisen tarina on kuitenkin erilainen kuin pohjakosketustarinan V-kirjaimen muoto: ennen itsensä löytämistä tarinaa kuvaava viiva liikkuu matalalla ja nousee selvästi korkeammalle tasolle itsensä löytämisen jälkeen. Itsensä löytämiseen liittyy muita tarinatyyppisiä enemmän emotionaalisia kuvauksia ja se on luontevaa liittää humanistiseen eetokseen, jossa esimerkiksi korkeat uraodotukset korvautuvat yhteiskunnassa vähemmän arvostetulla auttamistyöllä.

Neljäntenä tarinatyyppinä aineistosta löytyy vielä pieni joukko sopeutumistarinoita, joissa ei kuvata elämää tarinan juonenkäänteiden kautta, vaan pikemminkin jatkuvana sopeutumisprosessina realiteetteihin. Realiteettien ymmärtäminen ja niihin mukautuminen on avain tasapainoiseen elämään. Sopeutumistarinat ovat eräänlaisia arvosuuntautuneita metatarinoita, joissa keskeisintä ei ole niinkään se, mitä elämässä konkreettisesti ottaen tapahtuu vaan edellä kuvatun ”opetuksen” esiintuominen. Muodoltaan sopeutumistarinan kulku on sillä tavalla tasaista, ettei se sisällä merkittäviä voittoja eikä vastaantulevissa vaikeuksissa vellota. Vastoinkäymiset yksinkertaisesti kuuluvat elämään. Menneisyyden tai tulevaisuuden murehtiminen ei hyödytä, vaan tärkeää on elää tässä ja nyt niiden tilanteiden mukaan, joita vastaan kulloinkin tulee.

On kiinnostavaa, että tarinat poikkesivat toisistaan paljon enemmän kehyskertomustoimeksiannon kuin tiedettyjen taustamuuttujien – kirjoittajan iän, sukupuolen tai opiskelualan – mukaan. Kehyskertomuksen suuntaavuus näkyy numeerisessa muodossa edellä esitetyn taulukon vasemmassa sarakkeessa: pohjakosketustarinoista melkein kaikki (yhdeksän kymmenestä) on toisen näkökulmaan ohjeistavan kehyskertomuksen satoa, kun taas elämönhallintatarinat ja itsensä löytämisen tarinat ovat miltei poikkeuksetta oman kokemuksen näkökulmaan ohjeistavan kehyskertomuksen tuottamia. Tämä havainto tukee eläytymismenetelmäkirjallisuuden alkuperäistä ideaa siitä, että tässä aineistotyypissä on mielekästä keskittyä kausaalisiksi oletettujen muuttujien sijasta erilaisten kehyskertomusvariaatioiden kokeiluun

ja kehittelyyn. Toisen henkilön näkökulmasta kirjoittaminen näyttää siis kutsuvan vahvasti sellaiseen vaikeuksien kautta voittoon -tarinaan, johon kuuluu raju pohjakosketus. Toisin sanoen elokuvista, kirjoista ja lehdistä tuttu mallitarina suurien vaikeuksien voittamisesta on luontevaa ottaa käyttöön kuvattaessa toisten ihmisten elämän kulkua. Näissä tarinoissa korostuu myös tarinan päähenkilön läheisten, joihin siis myös tarinan kirjoittaja kuuluu, myönteinen rooli päähenkilön elämänseläntöön.

Asian kääntöpuoli – se että valtaosa kirjoittajista, joita pyydettiin eläytymään päähenkilön osaan, otti yksilökeskeisen näkökulman – on myös kiinnostava. Tästä voisi päätellä, että individualistinen ajattelutapa on voimissaan aikakauden hallitsevana diskurssina. Toisaalta olisi yhtä perusteltua väittää tukeutumalla toisella kehyskertomuksella kerättyyn aineistoon, että hallitseva diskurssi tai tarinatyyppi on edellä kuvattu pohjakosketustarina, jossa yksilölliset painotukset ovat pienempiä. Ehkäpä kyse ei olekaan yhden tarinatyyppin hallitsevuudesta vaan siitä, että tarinoilla on erilaiset käyttötavat. Yksilökeskeisen ja pohjakosketusta korostavan tarinatyyppin systemaattista eroa on mahdollista puntaroida tältä kannalta suhteessa sosiaalipsykologiseen traditioon, jossa erotetaan usein toimijan spontaani ja toisen katseeseen orientoituva puoli, joita amerikkalainen symbolisen interaktionismin klassikko Georg Herbert Mead (1934) nimittää ”subjektiminäksi” ja ”objektiminäksi”. Meadiläisessä katsannossa ihmisen minuuden kehittymisen kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että hän oppii näkemään itseään toisen silmin. Ehkäpä on niin, että aikuisella on käytössään kaksi vaikeuksista kertomisen tapaa, joita voitaisiin nimittää kuulijoihin orientoituvaksi ”objektiminämoodiksi” ja spontaania toimintaa korostavaksi ”subjektiminämoodiksi”. Objektiminämoodi olisi sellainen, jossa tapahtumakulkuja kerrotaan toisten katseen kannalta mahdollisimman ymmärrettävällä tavalla, jota aineistossamme edustaisivat pohjakosketustarinat. Subjektiminämoodia edustaisivat puolestaan elämänhallinta- ja itsensäelöytämistarinat. Vaikka nekin perustuvat kulttuurisiin mallitarinoiniin, ne ovat tyyliltään pohjakosketustarinoita spontaanin tuntuista.

Kohdattujen ongelmien kuvauksissa ei kuitenkaan ole kyse pelkästään minuuden rakenteesta, vaan myös siitä, missä tilanteissa asioita kuvataan. Olisikin kiinnostavaa pohtia, ovatko (objektiminämöodin mukaiset) pohjakosketustarinat yleisemmin käytössä tilanteissa, joissa kertomusta suhteutetaan toisen katseeseen ja (subjektimöodin mukaiset) elämönhallinta- ja itsensä löytämistarinat puolestaan tilanteissa, joissa vapaa assosiaatio omasta näkökulmasta korostuu. Tutkimuksessa olisikin tärkeää analysoida moniulotteisesti ja hienovaraisesti, millaisena aineistonkeruutilanne tutkitun henkilön kannalta avautuu.

Toinen analyysistä noussut varaus suhteessa individualismin ylivaltaoletukseen on se, että individualistinen puhetapa sai useammanlaisia muotoja. Elämönhallintatarina ja itsensä löytämisen tarina ovat itse asiassa idealtaan varsin erilaisia. Elämönhallintatarinan sankari on toimielias ja rationaalinen ympäristönsä muuttaja, kun taas itsensä etsijä suuntaa tarmoaan paljolti sisäisen elämänsä puntarointiin. Näin ollen ajatus hegemonisesta individualismista täydentyy tai lievenee myös siinä suhteessa, että sekä elämönhallintatarinat että itsensä löytämisen tarinat sisältävät aineksia muistakin suunnista kuin individualismista. Niihin sisältyy interdiskursiivisia kosketuspintoja toisia ihmisiä ymmärtävään humanismiin ja elämäkokemuksia jäsentävään sosiaalipsykologiseen ajatteluun. Itsensä löytämisen tarinan voidaan myös ajatella resonoivan luontevasti sellaisen biologisen ajattelutavan kanssa, jossa yksilöiden oletetaan syntyvän perustavanlaatuisesti erilaisiksi.

Kun olemme pyrkineet performatiivisen sosiaalitetien innoittamina tarkastelemaan kausaalisuhteiden kuvaamista avarammin ihmisten kuviteltavissa olevia tapahtumakulkuja, on kiinnostavaa pohtia, miten tuo kuvittelukyky aineistossa toteutui. Tarinoiden kirjon suhteen saatiin esiin kuvittelukyvyyn vaihtelua, vaikka kehyskertomusten toimeksiannot olivat melko suuntaavia. Toisaalta meitä hämmästytti se seikka, ettei kehystarinan lopussa kuvattavaksi pyydetty ”kaikin puolin mielekäs elämä” tuottanut kovin suurta vaihtelua tarinoiden sisältöihin. Tarinoista puuttui esimerkiksi yhteiskunnallisesti osallistuva toiminta, jonka voisi hyvin kuvitella olevan eräs kaikin puolin mielekkään elämän lähde. Vaihtoehtoisia tulkintoja tälle puuttumiselle on kaksi: elämme

yhteiskunnallisen osallistumisen kannalta passiivista aikaa tai tarinoiden kirjo jäi toimeksiannon takia tässä suhteessa puutteelliseksi. Jatkossa olisikin mielekästä tutkia sitä, millaiset kehystarinat voisivat stimuloida vastaajien kuvittelukykyä nyt toteutunutta avarammin. Toisaalta kehystarinoita voisi suunnata myös konkreettisempiin arjen tapahtumiin, sellaisten tarinoiden kirjoittamiseen, joissa ihmiset käsittelevät päivittäisiä haasteita ja vuorovaikutuskulkuja. Kolmas eläytymismenetelmän kannalta kiinnostava aihepiiri voisi löytyä sellaisista hyvinvointiin ja mielenterveyteen liittyvistä teemoista, joita on arkaluonteisuutensa ja moniulotteisuutensa takia vaikea lähestyä tutkimuksellisesti. Ne mutkikkaat tavat, joilla ihminen voi ottaa huomioon sosiaalisia säännönmukaisuuksia (vrt. Eskola A. 1982; Järventie 1993) erityisesti hyvinvoinnin riskitilanteissa olisi tärkeää saada tutkimuskohteeksi monenlaisilla metodeilla.

Kuten filosofi Ludwig Wittgenstein (1981, 80) on esittänyt, tutkijan on hyvin vaikea nähdä sitä, mikä on avoinna silmiemme edessä. Eläytymismenetelmä on eräs keino tehdä näkyväksi arjen piilevää moniäänistä tietoa, joka on keskeinen inhimillisen toiminnan ja motivoitumisen resurssi.

Lähteet

- Bauman, Zygmunt (1997). *Sosiologinen ajattelu*. Tampere: Vastapaino.
- Bruner, Jerome (1990). *Acts of meaning*. Cambridge: Harvard University Press.
- Burr, Vivian (1995). *An introduction to social constructionism*. Lontoo: Routledge.
- Eskola, Antti (1982). *Vuorovaikutus, muutos, merkitys: sosiaalipsykologian perusteiden kriittinen tarkastelu*. Helsinki: Tammi.
- (1988). Non Active Role-Playing: Some Experiences. Teoksessa Antti Eskola, Anna Kihlström, David Kivinen, Klaus Weckroth & Oili Helena Ylijoki: *Blind Alleys in Social Psychology*. Amsterdam: North Holland.

- Eskola, Jari (1998). *Eläytymismenetelmä sosiaalitutkimuksen tiedonhankintamenetelmänä*. Tampere: Taju.
- (2007). Eläytymismenetelmän autuus ja kurjuus. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1: Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus, 71–86.
- Eskola, Jari & Juha Suoranta (1997). Tarinoita ja taulukoita tarinoista – esimerkki eläytymismenetelmäaineiston analysoinnista. Teoksessa Jari Eskola (toim.). *Eläytymismenetelmäopas*. Tampere: Tampereen yliopisto, 81–102.
- Gergen, Kenneth J. (1994). *Realities and Relationships. Soundings in Social Construction*. Cambridge: Harvard University Press.
- (1998). *Narrative, Moral Identity and Historical Consciousness: a Social Constructionist Account*. http://www.swarthmore.edu/Documents/faculty/gergen/Narrative_Moral_Identity_and_Historical_Consciousness.pdf, viitattu 5.5.2011.
- Gergen, Mary M. & Kenneth J. Gergen (2011). Performative Social Science and Psychology. *Forum: Qualitative Social Research* 12:1. <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1595>, viitattu 5.5.2011.
- Gubrium, Jaber F. & James A. Hostein (2009). *Analyzing Narrative Reality*. Los Angeles: SAGE.
- Hyvärinen, Matti (2006). Kerronnallinen tutkimus. http://www.hyvarinen.info/material/Hyvarinen-Kerronnallinen_tutkimus.pdf, viitattu 5.5.2011.
- Hyvärinen, Matti (2010) Haastattelukertomuksen analyysi. Teoksessa Johanna Ruusuvaori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim): *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 90–118.
- Hänninen, Vilma (1999). *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hänninen, Vilma & Anja Koski-Jännes (2000). Vapautumisen tarinat. Teoksessa Anja Koski-Jännes: *Miten riippuvuus voitetaan*. Helsinki: Otava, 197–226.
- Järventie, Irmeli (1993). *Selviytyä hengiltä. Sosiaalipsykologinen ja sosiaalipsykiatrinen näkökulma itsemurhiin*. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 34.
- Komulainen, Katri (1998) *Kotihiiiriä ja ihmisiä. Retorinen minä naisten koulutusta koskeissa elämäkertomuksissa*. Joensuu: Joensuun yliopistopaino, Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 35.
- Leivo, Pia (2011). *"Mikähän musta oikein isona tulisi?" Narratiivinen tutkimus toista maisteritutkintoa suorittavien opiskelijoiden sosiaalityön opintoihin johtavista elämänkuluista ja identiteetin rakentamisesta*. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.

- Mead, Georg Herbert (1934). *Mind, self and society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Reinikainen, Marjo-Riitta (1999). Vammaisen nais- ja miesruumiin arvo. *Janus* 4/1999, 341–351.
- Riessman, Catherine Kohler (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. Los Angeles: SAGE.
- Salonen, Marko (1999). Seksuaalisen suuntautumisen selittäminen. *Sosiologia* 36:3, 219–233.
- (2000). Eläytymismenetelmän koettelu. *Sosiologia* 37:1, 75–77.
- Suoninen, Eero (1999). Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen: *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 9–36.
- Vilkko, Anni (1997). *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Wittgenstein, Ludvig (1981). *Filosofisia tutkimuksia*. Helsinki: WSOY.